

JEDNA MOGUĆA SOCIOLINGVISTIČKA UNIVERZALIJA

DUNJA JUTRONIĆ-TIHOMIROVIĆ
Filozofski fakultet u Zadru

UDK: 801:316:808.61/.62-087
Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 1985-12-25

U članku se na osnovi empirijskog ispitivanja govornika urbanog vernakulara u Splitu ustanovljuju razlike koje postoje u govoru dviju društvenih grupa, radnika i studenata. Razlike se, ovom prilikom, ograničavaju na neke fonološke varijable. Unutar fonoloških promjena koje su uvjetovane utjecajem standardnog jezika napravljene su skale pomoću kojih se varijable pokušavaju objasniti činjenicama lingvističke prirode (npr. utjecajem susjednih glasova, gramatičke kategorije, univerzalne tendencije). Nastoji se pokazati kako nije sve riješeno kad se samo kaže da se dijalekt mijenja pod utjecajem standardnog jezika.

Nadalje se ukazuje na nestandardnu prirodu urbanog vernakulara (i dalje na fonološkom nivou) kod pripadnika govornika iz radničkog sloja što je moguće da predstavlja jednu sociolingvističku univerzaliju. Ta se tvrdnja potkrepljuje nalazima drugih istraživača koji su proučavali urbani vernakular kod raznih društvenih slojeva.

Varijacije u jeziku počele su se razmatrati u jednom širem teorijskom smislu kada su lingvisti više pažnje obratili činjenici da ljudi govore na različite načine ne samo zbog toga što žive na raznim mjestima već i zbog toga što pripadaju raznim društvenim slojevima, grupama, društveno-ekonomskim klasama i polovima. U svijetu su ovakve vrste ispitivanja u centru sociolingvističkih istraživanja dok su kod nas u samom začetku.¹

Da bismo napravili jedan mali pomak u ispitivanju raznih govornih varijeteta kod nas, ovdje ćemo pokušati dati jedan prikaz razlika u govoru dvaju društvenih slojeva, grupe govornika s *osnovnim i višim obrazovanjem* koji bi, uvjetno rečeno, pripadali radničkom sloju društva, i grupe govornika iste dobi s *visokim obrazovanjem*, koju bismo okarakterizirali kao studentski društveni sloj. Koliko nam je poznato, takva vrsta istraživanja nije do sada poduzeta kod nas, a za ovu priliku ograničili bismo se na neke razlike u fonološkim varijablama. Svakako da nam nije namjera dati samo jedan opis varijabli već bismo pokušali ove varijable sistematizirati i objasniti činjenicama lingvističke prirode a zatim ukazati na šira sociolingvistička objašnjenja i veze.

¹ Vidi moj članak »Aspekti socijalne ili urbane dijalektologije«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 24/1985, str. 29—38 koji sadrži dulju bibliografiju.

Jednu grupu ispitanika ili informanata sačinjavalo je 12 govornika s najviše srednjim obrazovnim stupnjem, uglavnom radnika iz nekoliko splitskih radnih organizacija, a druga se grupa sastojala od istog broja studenata splitskih fakulteta. Prema do sada već mnogo puta oprobanim metodama, pogotovo poslije istraživanja koja je provodio Labov, snimili smo razgovor s tim da smo nastojali zabilježiti što prirodniji, svakodnevni jezik koji se u lingvističkoj literaturi naziva vernakular, pa ćemo ga i mi ovdje tako nazivati — urbani vernakular.²

Split je tradicionalno poznat kao čakavsko-ikavski grad, međutim taj idiom već dugo doživljava razne promjene. To je već primijećeno no detaljnih analiza tog idioma, koji se mijenja pod utjecajem standardnog jezika, nema.³ Prof. Pavle Ivić potvrđuje ovo mišljenje i kaže da su »kopneni čakavski govori u Dalmaciji izmjenjeni pod štokavskim utjecajem, duboko i na raznovrsne načine, tako da se geografski kontinuitet starih osobina u njima ne može lako uočiti. Osim toga ti su govori dosad vrlo slabo proučeni. Obaveštenja koja imamo o njima uglavnom su sumarna, a često i samo fragmentarna.«⁴ Nešto o takvim promjenama nalazimo u članku Božidara Finke »O novim tendencijama i pojavama u čakavskom narječju« u *Filologiji*, 9/1979, str. 145—149 ali ona su isto tako vrlo fragmentarna.

U govoru ovih dviju grupa ili društvenih slojeva⁵ pratili smo i istraživali sljedeće fonološke varijable: prelazak $m > n$; $lj > j$; $đ > j$ i ponašanje varijable h .

a) Varijabla m

Prijelaz fonema $m > n$ naročito u paradigmatiskim završecima poznata je karakteristika čakavskog dijalekta, pa tako i splitskog.⁶ U govoru dvaju slojeva govornika koje smo ispitivali ova je

² O urbanom vernakularu govorila sam u referatu koji je iznesen na XI kongresu slavista Jugoslavije održanom u Sarajevu, 16—20. X 1985.

³ Ponešto o ovom problemu vidi u: R. Vidović (1978) i D. Jutronić-Tihomirović (1985).

⁴ P. Ivić (1981), str. 70.

⁵ Stupanj stručne spreme bio je centralni faktor po kojemu smo određivali pripadnost društvenoj grupi. Dobne karakteristike bile su ujednačene, tj. ispitanici su imali između 20 i 25 godina. O problemu klasnog raslojavanja društva kod nas vidi M. Pupovac, »Jezik i društvene klase«, istraživanje napravljeno na Odsjeku za opću lingvistiku i orijentalne studije, Filozofski fakultet u Zagrebu (rukopis).

⁶ O prijelazu glasa $m > n$, kao i o historijskom objašnjenju ove pojave, vidi M. Hraste, »O prijelazu glasa -m u -n (-n < -m)«, *Filologija*, 6/1970, str. 69—75. Zatim M. Moguš, *Čakavsko narječje*, Zagreb: Školska knjiga, 1977, naročito str. 79—82 gdje se argumentirano pobijaju Hrastova historijska objašnjenja. Vidi također P. Ivić, »Prilog kategorizaciji pojedinih grupa čakavskih govora«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5/1981, str. 76.

tendencija jako naznačena. (Ovdje, kao i u diskusiji o drugim fonemima i njihovim promjenama, govorit ćemo o tendenciji, tj. na skalnoj frekvenciji plus ili minus gdje plus označava postojanje tendencije a minus njeno odsustvo. Ovo radimo u nedostatku precizne statističke analize). Tendencija promjene /m/ > /n/ naročito je izražena u govoru I grupe (radnici) gdje je promjena /m/ > /n/ konstantna. U drugoj grupi (studenti), iako je jasno da ova dijelektatska karakteristika nelako ustupa pred utjecajem standardnog /m/, možemo uočiti jezična okruženja ili gramatičke kategorije u kojima do te promjene dolazi. Drugim riječima, čini se da postoji hijerarhija promjena i moguće je utvrditi da je negdje promjena učestalija a negdje je manje postojana. Npr. u govoru informanata primijećujemo da je u glagolskim završecima prvoga lica prezenta prijelaz /m/ > /n/ vrlo postojan. Tako imamo: *gledan, iden, radin, učin, sviran*, itd. Promjena /m/ > /n/ u instrumentalu jednine kod imenica isto tako je postojana: *nožen, sidron, radon*. U nastavcima D/L/I množine kod imenica ženskog roda promjena /m/ > /n/, iako postojana kod I grupe govornika, u II se grupi skoro ne javlja već se javljaju standardni oblici kao što su *ženama, boršama*. Postoje interesantne fluktuacije u sintagmama kao što su pridjev plus imenica, npr. *s tin ženama, svjetskin glavama*, gdje prevladava dijalektalna upotreba pridjeva uz imenicu u standardnom obliku. U kombinaciji dvaju pridjeva u više slučajeva prvi pridjev je u dijalektskom obliku a drugi u standardnom, kao npr. *u divjen, primitivnome gradu*. Ovdje se nećemo zadržavati na analizi sintagmi osim što ćemo dati još nekoliko usputnih napomena u daljnjem izlaganju.

Dakle u jednoj mogućoj kategorizaciji prema raširenosti i frekvenciji prijelaza glasa /m/ > /n/ mogli bismo dati slijedeći prikaz:

/m/ > /n/	primjer	I	II
kategorija glagola	<i>iden</i>	+	+
imenice u jednini	<i>crkvon</i>	+	+
D/L/I imenice množ. ž r.	<i>ženan</i>	+	—
veće sintagme	<i>punin boršama</i>	±	±

Kako bismo s lingvističkog stanovišta mogli objasniti ovo ipak vrlo učestalo zadržavanje prijelaza /m/ > /n/ u današnjem urbanom vernakularu u Splitu? Historijski izgleda sigurno da je talijanski jezik utjecao na ovu promjenu (vidi P. Ivić, 1981). Iz članka P. Ivića citiramo jedan dio koji se čini relevantnim za sinkronijsko objašnjenje: »A ako je samo -m pretvoreno u -n, na kraju reči se našao sonant koji je u venecijanskom dijalektu ipak najčešći (od svih sonanata) u finalnoj poziciji — doduše u osnovi reči. Uz to je

među nazalnim sonantima *n* strukturalno najmanje markiran. On je rezultat neutralizacije koja otelovljuje smanjenu širinu distribucije konsonanata u tom području.« (str. 76). Već jednom kad /*n*/ postoji u navedenim slučajevima u dijalektu, dodali bismo, on je kao sonant vrlo blizak glasu /*m*/, tj. od njega se razlikuje samo u distinktivnom obilježju gravisnosti. I nadalje, pošto su to sve položaji u kojima ovi fonemi ne oponiraju, tj. ne mijenjaju značenje riječi kao što je to kod korijenskog glasa (u primjerima *sam*, *san*), ovaj prijelaz /*m*/ u /*n*/ ne ustupa pred standardnim jezikom. Zašto se ova promjena gubi u D/L/I imenica ženskog roda u množini? Ovdje treba tražiti sociolingvističko objašnjenje u činjenici da je u ovakvim slučajevima, kao i u slučajevima sintagmi pridjeva plus imenice, važnija »prestižna« morfološki ispravna imenica koja u suprotnom zvuči kao mnogo gora »greška« nego finalno /*n*/ u instrumentalu jednine. Bilo bi zanimljivo ispitati kako se ponaša dodatno -*n* kod imenica muškog i srednjeg roda, npr. *judima(n)*, *selima(n)*. Da li su to slobodne ili uvjetovane varijable i na koji način se one gube iz jezika. Kod pridjeva, zamjenica i brojeva moglo bi se isto ukazati na pravce i frekvencije promjena, međutim o tome nećemo govoriti u ovom radu.

b) Varijabla *h*

U već pomenutom članku B. Finka (1979:147) kaže za promjene u konsonantskom sistemu u čakavskom dijalektu da »se javlja tendencija popunjavanja konsonantskog inventara fonema. Danas gotovo nema čakavskog govora u kojem se ne bi pojavio fonem /*h*/, iako je sustavno u mnogim konkretnim čakavskim govorima bio zamijenjen ili nestao bez vidljive zamjene.« U svojim zapažanjima o zadarskoj miksozlotiji Brozović (1976:60—61) iskazuje nešto drugačije mišljenje. On kaže: »Drugo je važno fonetsko obilježje neobvezatnost i rijetkost glasa *h*, zamjenjivanja sa \emptyset ili *v*, rjeđe *j*.« Brozović također primjećuje da je rijetkost glasa *h* kao pojava općehrvatski supstandardizam.

Analizirajući vernakular dviju govornih grupa ustanovili smo sljedeće: Inicijalno /*h*/ gubi se u govoru skoro redovito, izraženije kod I grupe nego kod II grupe. Tako npr. *hajduk* > *ajduk*; *hoću* > *oću* *hrana* > *rana*. Nadalje inicijalna grupa /*hv*/ postaje /*f*/ kao u *hvala* > *fala*, *Hvar* > *Far* itd. Zamjena /*h*/ > /*v*/ čini se da je uvjetovana lingvističkim okruženjem. U većini slučajeva (ima iznimaka) nalazimo je ako prethodi vokal zadnjeg reda i kad /*h*/ nije završni glas u riječi. Tako npr. *uho* > *uvo*, *kuhat* > *kuvat*. Fonem /*h*/ prelazi u /*j*/ ako mu prethodi vokal prednjeg reda i na kraju riječi. Na pr. *strah* > *straj*; *ih* > *ij*; *trbuh* > *trbuž*. Ova promjena zastupljena je kod I grupe govornika dok je kod druge nalazimo sasvim sporadično. Ona je inače mnogo manje frekventna

od prije spomenutih promjena. U mogućoj hijerarhizaciji ovih promjena ili prema Charlesu-Baileyu implikacijskoj skali⁷ mogli bismo ove promjene prikazati kao što se vidi na sljedećoj tabeli:

	Primjer	I	II
Inicijalno $h > \emptyset$	<i>ajde</i>	+	+
konzonantska grupa $hv > f$	<i>fala</i>	+	±
$h > v$ V stražnjeg reda	— <i>uvo</i>	+	±
$h > j$ V prednjeg reda	— <i>grijota, straj</i>	+	—

Kako bismo mogli razjasniti ovu gradaciju promjena fonema /h/.? Ona je svakako uvjetovana lingvističkim okruženjem i nije ujednačena. Isto tako je izraženija kod druge grupe govornika nego kod prve. Pošto je ovo supstandardizam općehrvatskog (a i šireg) područja on se i kao takav manifestira u splitskom vernakularu. U konzonantskom inventaru čakavskog ovaj glas nije postojao tako da je postojalo prazno polje u sistemu i ono je sigurno pod utjecajem standardnog jezika, gdje ovaj fonem postoji, imalo tendenciju da se popuni. Međutim, u isto vrijeme, pošto /h/ nema svoga parnjaka u sistemu, on se i gubi tako, ako je i postao dio inventara konzonantskog čakavskog sistema, on je u isto vrijeme pokazivao tendenciju da se neutralizira. Fonem /h/ nije nepostojan glas samo u hrvatskom ili srpskom jeziku već se kao takav manifestira npr. u engleskom gdje postoji redovni proces, pogotovo u vernakularima i dijalektima da se on u govoru ispušta (dropping of H's).

c) Varijabla *đ*

Stari čakavski ne poznaje fonem /đ/ i on se u govoru starih Splitskana realizira kao /j/. Tako npr. *međa > meja, između > izmeju*, itd.⁸

⁷ Charley-James Bailey, *Variation in Linguistic Theory*, Washington: Center for Applied Linguistics, 1973.

⁸ Govoreći o izvornom čakavskom M. Moguš (1977) kaže: »Ali ono što pada u oči na prvi pogled jest činjenica da se u čakavskom narječju nisu razvile zvučne afrikate đ i dž. Drugim riječima, praslavensko se *dj reflektiralo u čakavaca kao j (**medja > meja*), strano dž zamijenjivalo se sa ž (*džep > žep*), a ž se razvilo kao plod asimilacije s domaćim riječima. To je jedna od temeljnih osobitosti čakavskoga konsonantizma. Gotovo nema opisa nekoga čakavskog govora u kome bi izostala takva konstatacija.« (str. 64.)

Finka (1979:147) primjećuje da se /d̄/ sve više javlja u izvorno čakavskim govorima i tako kaže: »Sve je frekventnije i prihvaćanije fonema /d̄/ i to ne samo u posuđenicama nego i mjesto izvornoga čakavskoga /d̄/ < d̄*, odnosno mjesto izvorne konsonantske grupe /d̄j/, jednako i grupe /jd̄/, pa se, sve više nameću likovima kao *preia, sudje* i *dojde*. Te tendencije i pojave prodiru i neovisno od toga kojoj govornoj grupi ili kojemu dijalekatskom čakavskom tipu pripada konkretan govorni sustav.«

Analizirajući govor naših dviju grupa govornika vidimo da je situacija sljedeća:

	primjer	I	II
$\bar{d} > j$	<i>slaji</i>	±	—

U usporedbi s fonemom /h/ vidimo da ovdje imamo sasvim drugu tendenciju, tj. /d̄/ je ušlo u čakavski konsonantski inventar i vrlo se postojano zadržalo u njemu što nije slučaj s fonemom /h/. Obiašnjeno izgleda sasvim evidentno. Fonem /d̄/ ima parnjak /č/, tj. prije usvajanja fonema /d̄/, /č/ je bio bez svoga para tako da je /d̄/ popunio mjesto u sistemu i ovim ukazao na univerzalnu tendenciju u fonološkom sistemu da se prazna mjesta popunjavaju. Ovdje je svakako interesantno da imamo samo jedan par, tj. /č/ i /d̄/ a ne i drugi /č/ i /dž/ kao u standardnom jeziku. Ova četiri fonema u čakavskom pa tako i u splitskom vernakularu realiziraju se kao dva što predstavlja još jednu jezičnu univerzalnu tendenciju poništavanja ovakvih opozicija kako, čini nam se, vrlo dobro primjećuje R. Bugarski (1984:116 n. 29) gdje, govoreći o jezičnim univerzalijama, kaže: »U ovom svjetlu moglo bi se posmatrati i pitanje srpskohrvatskih konsonantskih opozicija *č/ć* i *dž/d̄*. One dolaze kasno u hronologiji usvajanja ovog jezika, u njemu imaju minimalnu funkcionalnu vrednost, a u jezicima sveta veoma su retke. Ove okolnosti mogle bi da doprinesu objašnjenju činjenice da se one neutraliziraju u govoru dece iz mnogih krajeva srpskohrvatskog jezičkog područja, tako da često ni najupornije podučavanje u školi (povremeno uz pomoć defektologa!) ne može ovu da dovede do »razlikovanja« *č* i *ć*, *dž* i *d̄*.«

d) Varijabla *lj*

Za čakavsko područje pa i za splitski vernakular karakteristična je promjena /lj/ > /j/. Ta se promjena obično objašnjava depalatalizacijom jer minimalnim slabljenjem artikulacije /lj/ postaje /j/. Konsonant /lj/ ušao je u čakavski inventar u posuđenicama ro-

manskog porijekla⁹ (*familja, mobilja, kvadrilj* itd). Analiza našeg korpusa pokazuje da /lj/ sve više nalazimo u primjerima gdje bismo u dijalektu očekivali /j/, tj. riječi se koriste u njihovom standardnom obliku, kao npr. *ljudi, ljubav, polje, pljunit* itd. To je naročito izrazito kod II grupe govornika koji su više vremena proveli u školi.

	primjer	I	II
<i>lj > j</i>	<i>jubav</i>	±	—

Objašnjenje ovog raširenog utjecaja iz standardnog jezika jest u prošlosti započeto popunjavanje praznog mjesta u konsonantskom sistemu, tj. popunjavanje sonantnih konsonanata iz romanskih posuđenica i ono se kao takvo proširilo i na riječi iz standardnog jezika. Znamo da tek neznatnim pojačavanjem artikulacije /j/ prelazi u /lj/ (Vidi Moguš 1977:90) kao u primjerima *kaplja — kapja* ili *zdravlje — zdravje*.

Razmatrajući fonološke varijable *m, h, lj* i *đ* na ovako malom uzorku govornika dviju društvenih grupa prvenstveno smo htjeli ukazati na činjenicu da nije sve rečeno a još manje objašnjeno kada se iskazuje kao evidentna činjenica da se dijalekt mijenja pod utjecajem standardnog jezika. Kako smo u ovoj analizi pokazali svaka od ovih promjena specifična je, u većoj ili manjoj mjeri.

Fonem /m/ se i nadalje realizira kao /n/ a u riječima gdje dolazi do promjene postoji izvjesna hijerarhizacija prema gramatičkim kategorijama ili jezičnim greškama.¹⁰ Razlog sporog utjecaja iz standardnog jezika je bliskost (prema distinktivnim razlikovnicama) ovih dvaju sonanata i položaju u kojemu do ove promjene dolazi u riječima gdje ova alternacija ne mijenja značenje

⁹ Vidi J. Gačić, »Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru«, *Čakavska rič*, 1/1979, str. 11.

¹⁰ M. Ivić iznosi interesantna zapažanja o tipovima jezičnih pogrešaka u svom članku »Jezična individualnost grada«, *Izraz*, 8—9/1965. gdje kaže: »Nije stoga slučajno što se u najmanje nezgodne greške u odnosu na normu ubrajaju pojave očuvane dijalekatske prozodije. Nijedan se naš intelektualac ne bi usudio da kaže, u ozbiljnom društvu, po uzusu svog rodnog kraja: *udario ga sas batinu*; ali će zato bezbroj njih (pa čak i jezički stručnjaci!) mirno reći: ne dolazi, postale i sl. i niko im to neće uzeti baš za smrtni greh. U tipovima jezičkih pogrešaka postoji, dakle, očevidna hijerarhija: za neke društvo smatra da diskvalifikuju čoveka kao intelektualca, a druge su prosto neprijatni detalji, koji, naravno, nisu za pohvalu, ali se ipak mogu otrpeti.« (str. 74). Koliko mi je poznato ovom se hijerarhizacijom nije nitko bavio a ona kod jezične promjene sigurno igra ulogu. U slučaju splitskog vernakulara sigurno je »prihvatljivije« čuti *iden, radin* itd. nego *ženan, curan* itd. pa se zbog toga ovi drugi oblici i prije gube iz dijalekta pod utjecajem standarda.

riječi (*idem — iden*).¹¹ Kod refleksije fonema /h/ > /Ø/, /v/ ili /j/ promjena je uvjetovana lingvističkim okruženjem a javljanje fonema /h/ u inventaru splitskog vernakulara kao i njegovo ponovno gubljenje pokušali smo objasniti popunjavanjem praznog mjesta u fonološkom inventaru kao i univerzalnom tendencijom da se taj fonem ponovo gubi u govoru zbog toga što nema svog zvučnog parnjaka.¹² Javljanje fonema /lj/ i /đ/ u fonološkom sistemu splitskog vernakulara može se objasniti težnjom za popunjavanjem praznih mjesta u sistemu.

Što se tiče šireg teorijskog problema jezične promjene i njenih mehanizama ovdje bih se pridružila stavovima onih (socio)-lingvista koji ukazuju da je proces i pravac jezične promjene određen originalnim stanjem jezika, obično više nego što se tome pridaje pažnje.¹³ Sami sociolingvistički faktori kao što je to u ovom konkretnom slučaju utjecaj standardnog jezika kao prestižnog idioma (iako i vernakular ima svoj prestiž) svakako potiče i utječe na širenje promjene, međutim, ove dobivaju pravce koji su latentno prikriveni i spremni u jeziku. Jezik nije jednostavna funkcija urbanizacije, industrijalizacije ili neke druge društvene pojave. Jezične i vanjezične pojave sigurno su povezane na mnogo kompleksnih načina kako postaje vidljivo i iz ove male analize.

Uz prikaz jezičnih promjena spominjali smo da se one ne odražavaju podjednako u jeziku dvaju društvenih slojeva. Govoreći o tendencijama u promjenama to bismo mogli prikazati na sljedeći način:

¹¹ Tako npr. M. M o g u š (1977) kaže: »Fonetska realizacija postaje irelevantna u odnosu na značenje kad se povezuje s morfološkim konstantama, kao što su nastavci ili nepromjenljive riječi. U takvim slučajevima fonemi -m i -n prestaju oponirati.« (str. 81).

¹² U vezi s gubitkom fonema /h/ M. M o g u š (1977) kaže: »U korelaciji zvučnih i bezzvučnih suglasnika hrvatskoga jezika bezzvučni h nije imalo i nema svog zvučnog para. To je pravi razlog zašto se taj suglasnik mogao gubiti. Znamo da se u mnogim narodnim govorima, osobito štokavskim, fonem h i izgubilo, pa je u njima — s obzirom na korelaciju po zvučnosti — suglasnički sustav postao integriraniji« (str. 80).

¹³ W. L a b o v naglašava utjecaj socijalnih faktora dok Charles James Bailey više pažnje poklanja jezičnom okruženju koje on naziva *environmental weight* i smatra da promjene u jeziku nastaju u frekventnim okruženjima, tj. onima koji se često javljaju (tzv. *heavy environment*). Okruženje sistematski utječe na jezičnu promjenu a uz njegovu identifikaciju važno je uočiti i veličnu njegovog utjecaja tako da bi se mogla napraviti jedna hijerarhijska ljestvica, tj. implikacijska skala jezičnih promjena, tj. promjena izabраниh varijabli a da se za njihovo objašnjenje ne uzimaju u obzir vanlingvističke komponente kao što to radi L a b o v. O prednostima i nedostacima ovih dvaju pristupa objašnjenju jezičnih promjena vidi npr. P. T r u g d i l l i J. K. C h a m b e r s, *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980, naročito str. 159—161.

Promjena	I grupa	II grupa
$m > n$	+	+ (—)
$h > \emptyset$	+	+ (—)
$> v$	+	—
$> j$	+ (—)	—
$lj > j$	+	—
$\bar{d} > j$	+ (—)	—

Jeziik radničkog sloja, tj. sloja informanata s osnovnim i srednjim obrazovanjem manje je podložan jezičnoj promjeni na fonološkom nivou (druge nivoe sigurno treba ispitati), tj. u njihovoj se upotrebi više odražava nestandardna priroda urbanog vernakulara. Moguće je da ovo predstavlja jednu *sociolingvističku univerzaliju* koju bismo mogli formulirati prema pretpostavci o sociolingvističkim univerzalijama kako ih definira R. Bugarski: »Svakoј govornoј zajednici, ako jezičko obeležje X varira sa društvenim obeležjem Y, može se predvideti da će se desiti Z usled W.« (1982:189). Dakle ovu moguću sociolingvističku univerzaliju definirali bismo na sljedeći način:

U svakoj govornoј zajednici gdje određene fonološke varijable variraju s razlikama u društvenim slojevima, može se predvidjeti da će pod utjecajem standardnog jezika (ili jezika društvenog prestiža) fonološke varijable u govoru manje obrazovnog društvenog sloja ostati nepromjenjene u odnosu na promjene koje se dešavaju u govoru drugih društvenih slojeva.

U svojim istraživanjima govora radničke klase u Belfastu James Milroy je došao do sličnog zaključka isto tako pretpostavljajući da njegova analiza govora radničke klase u Engleskoј ukazuje na moguću sociolingvističku univerzaliju. U govoru radničke klase, čak i u stilu govora koji se može okarakterizirati kao »važljiv govorni stil«, James i Lesley Milroy su u svojim istraživanjima u Belfastu našli da takav govor obiluje fonološkim varijacijama koje ne nalazimo u govoru srednje društvene klase.¹⁴ Oni smatraju da bi ovo moglo biti istinito za velike urbane govorne zajednice gdje postoje razne dijalekatske varijacije i razlike koje su se

¹⁴ Vidi J. Milroy, »Probing under the tip of the iceberg: phonological 'normalization' and the shape of speech community«, u knjizi S. Romaine (ur.) 1982, str. 35—47. Isto tako J. i L. Milroy u knjizi P. Trudgill (1978) gdje kažu: »Since traditional scholarship (Wyd 1920) tends to assume that the speech of cities is a 'modified standard' it is worth concentrating on working-class speech... in order to illuminate the social and attitudinal reasons for the persistently *non-standard* nature of urban vernacular *phonology* — for generations and, in some cases centuries... We have no evidence, however, that phonetic realizations of vernacular phonology have moved significantly towards the 'standard'.« (str. 20)

s vremenom stvarale. Oni isto tako pretpostavljaju da u većim urbanim centrima koji imaju svoju urbanu povijest te razlike s vremenom nestaju, međutim o tome nemaju dokaza. Nadalje, u svojim istraživanjima J. Cheshire (1982) ustanovljuje da djeca iz (vrlo) niskih društvenih slojeva u svoj govor ne unose promjene već da vrlo često upravo odolijevaju promjeni, zadržavaju tradiciju onakvom kakva jest i na taj način odgađaju promjenu koja se širi »odozgo« i ide u smjeru standardnog britanskog engleskog.¹⁵ Ovi nalazi potvrđuju stavove Labova i njegovih suradnika u kojima oni tvrde da najniži društveni slojevi jedne jezične zajednice nisu ti koji započinju fonološke promjene.¹⁶ U svom, s teorijskog gledišta, vrlo važnom članku A. Kroch upravo preispituje Labovljeve stavove i pitanje koja društvena grupa započinje jezične promjene.¹⁷ Kroch argumentirano pokazuje kako najviši slojevi nikada nisu ti koji bi započeli jezičnu promjenu jer su konzervativni i žele sačuvati svoj prestižni položaj koji im (uz ostalo) osigurava i jezik kojim govore. No pitanje koje druge društvene grupe započinju promjenu ostaje i dalje otvoreno pa bi se ovaj sociolingvistički interesantan problem mogao osvijetliti ispitivanjem odnosa dijalekta ili vernakulara u odnosu na standard kod slavenskih jezika koji su zasigurno drugačiji od onog kojeg je Labov ispitivao u Americi.

U današnjoj (socio)lingvistici postaje sve jasnije da su jezične i društvene varijable međusobno vezane na razne i zanimljive načine. Ovdje bismo se sasvim složili s Dell Hymesom¹⁸ koji je u jednoj diskusiji zgodno rekao kako je njegovo mišljenje da su jezični oblici i društvene varijable zacijelo spavale zajedno od samog početka.

¹⁵ J. Cheshire, *Variation in an English Dialect* (1982) također ukazuje kako govor grada Readinga ne postoji u čistom obliku. Ona kaže: »As the analysis progressed it became clear that it would be extremely difficult to define 'Reading English', for almost all the nonstandard features that might be considered characteristic of the variety are variable features that alternate in occurrence with the corresponding standard English forms. This means that »pure« Reading English does not exist other than as a theoretical abstractions.« (str. 127)

¹⁶ W. Labov, M. Yaeger, R. Steimer, *A Quantitative Study of Sound Change in Progress*. Philadelphia: University of Pennsylvania, 1972, str. 16.

¹⁷ Anthony S. Kroch, »Toward a Theory of Social Dialect«, *Language in Society*, 7/1978 kaže: »Our analysis of Labov's views on the underlying causes of social dialect variation has the advantage of explaining one striking feature of his work: the contradiction between his empirical results and theoretical statements on sound change. The former universally point to the working class and lower middle class as the originators of sound change in contemporary American English; but the latter claim that sound change can originate in any social stratum.« (str. 23, bilješka 8)

¹⁸ U knjizi A. Valdman i A. Higfield (izd.), *Theoretical Orientations in Creole Studies*, New York: Academic Press, 1980, str. 405.

Literatura

- Aitchinson, J., *Language Change, Progress or Decay?*, London: Fontana, 1981.
- Bailey, Ch-J., *Variation in Linguistic Theory*, Washington: Center for Applied Linguistics, 1973.
- Bailey, Ch-J., »The Garden Path that Historical Linguistics Went Astray on«, *Language and Communication*, 2/1982, str. 151—160.
- Bailey, Ch-J., *On the Yin and Yang Nature of Language*, Ann Arbor; Karoma, 1982.
- Brozović, D., »O suvremenoj zadarskoj mikso-glotiji i o njenim društveno-povijesnim i lingvističkim pretpostavkama«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 14—15/1976, str. 59—63.
- Bugarški, R., »Sociolingvističke teme«, *Treći program Radio Beograd*, 55/1982, str. 159—193.
- Cheshire, J., *Variation in an English Dialect*, Cambridge: Cambridge University Press, 1982.
- Downes, W., *Language and Society*, London: Fontana, 1984.
- Fasold, R., *The Sociolinguistics of Society*, Oxford: Basil Blackwell, 1984.
- Finka, B., »O novim tendencijama i pojavama u čakavskom narječju«, *Filologija*, 9/1979, str. 145—148.
- Gačić, J., »Romanski elementi u splitskom čakavskom govoru«, *Čakavska rič*, 1/1979, str. 3—55.
- Hraste, M., »O prijelazu glasa -m u -n (-n<-m)«, *Filologija*, 6/1970, str. 69—75.
- Hymes, D., »Commentary to the papers«, u knjizi A. Valdman i A. Highfield, 1980.
- Ivić, M., »Jezička individualnost grada«, *Izraz*, 8—9/1965, str. 740—47.
- Ivić, P., »Prilog kategorizaciji pojedinih grupa čakavskih govora«, *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 5/1981, str. 67—91.
- Janson, T., »Articles and plural formation in creoles«, *Lingua*, 64/1984, str. 291—325.
- Jutronić-Tihomirović, D., »Jezik grada«, *Argumenti*, 1—2/1983, str. 196—207.
- Jutronić-Tihomirović, D., »Aspekti socijalne ili urbane dijalektologije«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 24/1985, str. 29—38.
- Kroch, A. S., »Toward a Theory of Dialect Variation«, *Language in Society*, 7/1978, str. 17—37.
- Labov, W., *Locating Language in Time and Space*, New York: Academic Press, 1980.
- Labov, W., Yaeger, M., i R. Steiner, *A Quantitative Study of Sound Change in Progress*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
- Milroy, J., »Probing under the tip of the iceberg: phonological 'normalization' and the shape of speech communities«, u knjizi S. Romaine (ur.) 1982, str. 35—47.

D. JUTRONIĆ-TIHOMIROVIĆ: JEDNA MOGUĆA ... RFFZd, 25(15) (1985/86)

Milroy J. i L. Milroy, »Belfast: change and variation in an urban vernacular«, u knjizi: P. Trudgill, 1973.

Moguš, M., *Čakavsko narječje*, Zagreb: Školska knjiga, 1977.

Trudgill, P., *Sociolinguistic Patterns in British English*, London: Edward Arnold, 1978.

Trudgill, P., *Applied Sociolinguistics*, New York: Academic Press, 1984.

Trudgill, P. i J. K. Chambers, *Dialectology*, Cambridge: Cambridge University Press, 1980.

Valdman, A. i A. Highfield, *Theoretical Orientations in Creole Studies*, New York: Academic Press, 1980.

Vidović, R., *Čakavske studije*, Split: Čakavski sabor, 1978.

Dunja Jutronić-Tihomirović: A POSSIBLE SOCIOLINGUISTIC UNIVERSAL

Summary

On the basis of an empirical study of urban vernacular in the city of Split, Yugoslavia, the author tries to establish the differences that exist in the speech of two social groups, workers and students. The differences studied are restricted to a few phonological variables ($m > n$, $h > \emptyset$, $d > j$, $lj > j$, $v > j$) which are characteristic to the čakavian dialect as opposed to the standard štokavian. Since the standard language has been influencing and changing the čakavian dialect for some time one of the aims of this article is to point out the direction and the different degrees of change of the mentioned variables. The analysis shows that there is a hierarchy among the variables which can be explained by such linguistic features, as environmental influence, grammatical categories and universal tendencies.

The analysis further shows the nonstandard nature of the urban vernacular on the phonological level among the workers. Similar findings are presented by J. and L. Milroy in their investigation of Belfast working class speech. Such findings might prove to be a *sociolinguistic universal* which takes the following form: In every speech community where certain phonological variables co-occur and vary with social group dependency, we can predict that, under the influence of the standard language (or the language of social prestige), the phonological variables found in the speech of the working class will remain relatively unchanged in comparison to the changes found in the speech of the other social groups.